

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ САКРАЛЬНОГО В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У статті аналізується художня культура в ситуації постмодерну, яка найбільш чутлива до зміни парадигм філософського осмислення буття. Акцент робиться на проблемі сакрального в епоху постмодернізму як однієї з найважливіших світоглядних проблем.

Ключові слова: постмодернізм, сакрум, постмодерн, культура.

В статье анализируется художественная культура в ситуации постмодерна, которая наиболее чувствительная к смене парадигм философского осмысления бытия. Акцент делается на проблеме сакрального в эпоху постмодернизма как одной из важнейших мировоззренческих проблем.

Ключевые слова: постмодернизм, сакрум, постмодерн, культура.

The paper analyses the art culture in the postmodern situation, which is most sensitive to changes in paradigms philosophical understanding of life. The emphasis is on the problem of the sacred in the era of postmodernism as one of the most important philosophical problems.

Key words: postmodernism, sacrum, postmodern, culture.

Людина є такою, якою зробило її життя. Література й мистецтво без сакральних таємниць та духовного простору, так само, як людина без води й сонця, може жити лише у формах імітації. Сучасний стан культури, який характеризується суттєвою зміною пріоритету в системі культурних цінностей, відмовою від орієнтації культури на «авторитет Великого Іншого, на ідеали Істини, Добра, Святості, Краси» [2, с. 63], у літературі іменують посткультурою. Це поняття застосовується і до культури в цілому, і до її найважливішої складової – художньо-естетичної культури. Посткультура, у свою чергу, в естетичній і культурологічній літературі отожднюється з постмодернізмом. Саме це поняття часто розуміють досить широко. Наприклад, О. Ніколаєва в праці «Православ'я і сучасна культура» твердить, що постмодернізм становить собою не лише культурну течію чи напрямок мистецтва, але й новий тип світовідчуття, загальнокультурну свідомість, тип мислення й сприйняття [8, с. 20]. На думку дослідниці, постмодернізм прагне бути всім – і культурою, і релігією, і політикою, тобто охопити всі форми людської свідомості. З літературного прийому він перетворюється на світогляд.

Метою статті є аналіз проблеми сакрального в епоху постмодернізму як однієї з найважливіших світоглядних проблем. Сакральне мистецтво слова має потенціал для активізації виховання моральних якостей особистості і впливає на формування його духовності. Певні проблеми дослідження категорії *sacrum / profanum* у сучасному літературознавстві вже розглядалися як у працях іноземних дослідників, так і українських: В. Антофійчука, І. Бетко, А. Вайлда,

С. Заремб'янки, В. Гутовського, З. Лановик, А. Носоля, А. Нямцу, Я. Поліщука, С. Савіцького, Е. Сальмана, Л. Софронової, Є. Шиміка, М. Ясінської-Войтковської та інших.

Художня література в онтологічному ракурсі завжди була своєрідним засобом освоєння, пізнання людиною світу, в якому вона живе, його упорядкування, а, разом із тим, й окресленням, представленням свого *буття-у-світі*. Одночасно на мікрокосмосі власного світу, через письменство *homo scriptor* пізнає й презентує себе й виявляє своє «я» світові. *Сакральне* світовідчуття є однією з наріжних категорій у художній літературі, яка представляє й виражає це *буття-у-світі*. Поняття *sacrum* (*сакральне, святе, святість*), як одна із центральних категорій релігії, один із найяскравіших елементів її ідентифікації, застосовується в науці уже більш ніж століття. «*Sacrum* є однією з найважливіших субстанцій людського існування, квінтесенцією релігійного світовідчуття й буття *homo religiosus* – людини релігійної. Категорія *sacrum, сакральне* – одна з універсальї, яка найповніше містить у собі співвідношення, взаємозалежності й зв'язки, найхарактерніші, ключові поняття та концепти різних релігій, та, беручи ширше, концепти культури загалом» [7, с. 4]. Термін *profanum* є корелятивним до поняття *sacrum*. Корелятивна пара *sacrum / profanum* (сакральне / світське) взаємно доповнюють одне одного, але, одночасно з цим *sacrum* є протиставленням до того, що є *profanum*. Людина (віруюча чи атеїст), пізнаючи світ, шукаючи свого місця в ньому, завжди намагається ідентифікувати своє місце в цьому *Universum*'і – у співвіднесенні з сакральним, із його проявами у

людському бутті. Таким чином, літературознавчі дослідження неможливі без студій, аналізу та інтерпретації частин сакрального, ірраціональних виявів та раціональних структур й об'єктів, за допомогою яких твориться достатньо цілісна художня картина цієї всезагальної категорії. Саме синтетичні та синкретичні методологічні стратегії дають можливість достатньо повно виявити й окреслити аспекти різних генерацій цієї системи, означити їх роль і місце в структурі художнього твору.

У сучасному літературознавстві дослідження літературної сакрології проводять на різних типологічних рівнях: 1) на генологічному (родів, жанрів), морфологічному (структури твору, її трансформації, архітекtonіки, інтертекстуальності та глокалізму); 2) на тематологічному (тем, сюжетів, мотивів, фабул); 3) на рівні літературних епох, течій, напрямків, стилів та ідіостилів, поетики.

Проблема дефініції сакрального дуже важка для сучасної науки, оскільки сакральне по-різному сприймається релігійними та нерелігійними людьми. Видатний дослідник цієї проблеми М. Еліаде підкреслює, що відмінністю сакрального є те, що свідомістю воно виділяється як щось інше, «як абсолютно окреме й цілком відмінне, не схоже ні на людське, ні на космічне» [4, с. 16]. Відособленість сакрального від профанного світу полягає в його стабільності і свободі від мінливостей земного буття.

У сьогоденному постмодерному суспільстві спостерігається перевага матеріальних цінностей над духовними, відчуженість від культури, заниження моральних норм поведінки в суспільстві. Поступово втрачають свою актуальність високі загальнолюдські гуманістичні цінності як основа духовності особистості. Традиційний західний гуманізм дійшов до наших часів у постатях, дуже різних і відмінних між собою: як своєрідна життєва позиція; набір переконань, відштовхуючись від яких людина мислить (світогляд); теоретична філософія, спосіб виховання, політична стратегія тощо. З погляду постмодернізму, гуманізм упродовж багатьох століть був домінуючим напрямком західної думки, який, здавалось би, спирався на міцних, непорушних і трансцендентних підвалинах. У величезному надбанні гуманізму (яким є міфологія, твори мистецтва, художня література, філософські, педагогічні і природничі трактати) відображаються його головні принципи і постулати. Передусім треба виокремити переконання у винятковості людського роду, в тому, що людина є центром і ціллю Всесвіту; існування сталої, властивої всім представникам роду, незмінної людської природи; стійке поняття людського суб'єкта, незмінного «Я», що вказує на вроджену здатність людини пізнавати себе і світ, володіти собою і поширювати межі свого панування; віра у властиву людині добру волю та почуття відповідальності; довіра до розуму як гарантії духовного та матеріального поступу в напрямку щораз більшого звільнення і щастя для всіх людей. Жан Франсуа Лютар окреслює цей провідний гуманістичний напрям як «ідею емансипації» [12, с. 45].

Постмодерністська культура, яка проголошує вседозволеність і допускає будь-які інтерпретації священних книг, об'єктивно провадить боротьбу з будь-

якою ідеологією, яка претендує на істинність, незалежно від того, є ця ідеологія релігійною чи комуністичною. Постмодернізм іноді розглядають як «останню форму західного нігілізму» [5]. Десакралізація в постмодерністському світогляді претендує на те, щоб бути повною й остаточною. Це зумовлено передусім тим, що постмодерністська культура й світовідчуття характеризуються «руйнуванням ієрархії цінностей, яка складалась століттями, і бінарних опозицій. У постмодернізмі все рівноцінне й немає нічого святого» [11, с. 18]. Постмодерністська свідомість не лише відкидає Істину як таку, а й прагне відкинути всяку нормативність у загальноприйнятому розумінні цього слова, оскільки вбачає в ній джерело придушення людської особистості. Їй притаманна саме антинормативність, яка, охопивши «всі сфери – від моралі до мови – виливається в шокову естетику, центральними категоріями якої стають потворність, зло, насилля» [6, с. 71].

Постмодернізм характеризується використанням і механічним поєднанням окремих фрагментів різних культур. Він постулює неможливість в умовах сучасної демократії мати внутрішню цілісність світогляду і прагне до створення «не репресивних» ігрових культури й релігії, у яких би уживалися нездоланні антагонізми й суперечності. Саме властивий йому принцип подвійного мислення й полягає в орієнтації на ідеї й поняття, які виключають одне одного. У рамках такого світогляду рівень уявлень про сакральне суттєво знижується. Унаслідок цього відбувається глобальне руйнування ціннісних орієнтирів, розмивання смислів. «Західна культура наприкінці століття взагалі перестала визнавати, що у світі є щось недосказане, щось приховане, тобто щось таке, що має лишатися потаємним, наприклад, щось «святе» [5].

Культура постмодерну не передбачає існування меж між сферами сакрального й профанного, а отже, й не передбачає існування Бога, «реконструюючи» цю проблему. Однак тут ідеться не про «войовничий атеїзм, який був завжди не чим іншим, як релігією без Бога. Мотиви Богоборства модернізму зазвичай не притаманні. Ідеться про викорінення всякого «духу серйозності. Теоретики постмодерну твердять, що історія мистецтва як зміна стилів закінчилася. Настала епоха метамистецтв, метамови, способом читання якої постмодернізм і є. Постмодернізм однаковою мірою байдужий і до традиціоналізму, і до авангардизму самих по собі, але й той, і інший створюють для нього єдиний культурний простір, позбавлений будь-яких пріоритетів. У цьому просторі все є лише матеріалом для інтерпретацій» [11, с. 22].

Постмодернізм проголошує не лише завершення зміни стилів, але й кінець всесвітньої історії, яка нібито зайшла в тоталітарну безвихідь. Для того, щоб «збити історію з її мірного кроку, потрібні інтервенції «іншого мислення», навіть «безумного мислення»... Так розгортається ціле віяло альтернативних наук, віяло мистецтв, мовних моделей» [10]. У постмодерністських уявленнях про час актуально значущим виступає лише момент справжнього. Критерієм цінності того чи іншого твору літератури й мистецтва стає не його ідея й моральний зміст, не його стиль і форма, а

інтерес. Як зазначає О. Николаєва, «опозиція добра й зла знімається й замінюється нейтральною в етичному плані опозицією «цікаве – нецікаве» [8, с. 26]. «Цікаве» для постмодернізму полягає в створенні ефекту неадекватності очікування (сприйняття) і явища (предмета). Така неадекватність може виникнути тоді, коли добре відомі предмет, явище, цитата вміщені в абсолютно несумісні з ними оточення й сусідство, покликане позбавити їх сенсу й надати їм нового значення [8, с. 27].

У постмодерністській свідомості світ постає у вигляді тексту. Літературний твір – це вже не авторськи організовані слова, які своєрідно виражають «теологічний смисл» («повідомлення» Автора – Творця), а «багатомірний простір, де поєднуються й спречаються один з одним різні види письма, жоден з яких не є вихідним. Текст створено з цитат, які відсилають до тисяч культурних джерел» [1, с. 388].

У постмодерністській літературі відкидається вихідний текст (Божественне творіння). Тому постмодерністське письмо «відкриває свободу контртеологічній, революційній за своєю суттю діяльності, оскільки зупиняє перебіг смислу означає в кінцевому підсумку відкинути Самого Бога й усі Його іпостасі – раціональний порядок, науку, закон» [1, с. 390]. Постмодернізм з його відкиданням Бога сягає ніцшеанської ідеї надлюдина, є констатацією в культурі факту смерті Бога й заміни його людиною, яка стоїть у центрі світобудови.

Сучасна ситуація постмодерну склалася не на порожньому місці. Їй передувала тривалий період визволення мистецтва з-під влади релігійно-художніх канонів. Як підкреслює Д. Угринович, «можна припустити, що зменшення ролі канонів, менш тісна регламентація художньої творчості є однією з важливих закономірностей у розвитку мистецтва, суттєвим проявом художнього прогресу» [9, с. 139].

На думку В. Шелюто, «на сучасному ж етапі постмодерн не має будь-якого сильного конкурента в особі релігійної чи світської ідеології, заснованої на якихось позитивних смислах. Це призвело до того, що таке мислення здійснило радикальне переоцінювання

цінностей усіх попередніх епох і сприяло виробленню такого погляду на світ, який ставив під сумнів і пропонував реконструкцію всіх ціннісних орієнтирів, які протягом багатьох тисячоліть виступали смисловою основою в діяльності людського суспільства» [10].

Смерть культури відбувається внаслідок згасання сакрального в свідомості людини, народу, митця, оскільки культура вже не має джерела світла, за допомогою якого вона здатна постати як така, що творить. «Вона виявляється лише як створена, як підробка, позбавлена руки творця. Таку «вмираючу» культуру може створювати вже не людина, а ЕОМ. У кінцевому підсумку наука, яка створила зброю масового знищення, продукує й відповідні культурні зразки. Так званий атомний будинок, зруйнований внаслідок атомного бомбардування Хіросіми, японці не відбудували навмисне: і досі в центрі міста стоїть потворна напівзруйнована будівля – архітектурна споруда, створена атомною зброєю» [10].

На нашу думку, постмодернізм є закономірним етапом у розвитку культури, котрий щодо сучасності має як позитивні так і негативні риси. В історії культури траплялися і раніше ситуації, аналогічні ситуації постмодерну. Вважаємо, що епоха постмодернізму (як і епохи еллінізму, Відродження та інші) є перехідною. Хоча вона й пов'язана з десакралізацією культури, однак у ній поступово визрівають нові сакральні цінності, які є альтернативою релятивізму постмодерну. Так чи інакше, постмодерн претендує на універсалізм. Саме завдяки постмодерністській філософії руйнуються рамки локальних культур, а їх надбання стає надбанням усього людства. Нове відродження культури відбудеться тоді, коли людство засвоїть досягнення різних культур, їх сакральне начало. Лише на основі уявлень про сакральне, котре сприяє зростанню творчого потенціалу митця, може існувати мистецтво майбутнього. Адже сакральне завжди існує там, де є напруження духу. Тому завдання художників, композиторів, письменників і всіх творчих діячів мистецтва полягає у збереженні й примноженні потенціалу сакрального в рамках кожної конкретної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избр. работы : Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс-Традиция, 1989. – 455 с.
2. Бычков В. В. Феномен неклассического эстетического сознания / В. В. Бычков // Вопросы философии. – 2003. – № 10. – С. 61–67.
3. Элиаде М. Священное и мирское / Мирча Элиаде ; [пер. с фр. Н. К. Грабовского]. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
4. Эпштейн М. Из тоталитарной эпохи – в виртуальную / М. Эпштейн // Приложение к журналу «Пушкин». – 1998. – 15 мая. – С. 13–18.
5. Корнев С. Восточный постмодернизм [Электронный ресурс] / С. Корнев. – Режим доступа : www.russ.ru/journal/kritik/98-06-16/kornev.htm.
6. Маньковская Н. Б. Симулякр в искусстве и эстетике / Н. Б. Маньковская // Филос. науки. – 1998. – № 3–4. – С. 69–75.
7. Набитович І. Й. Категорія *sacrum* у художній літературі ХХ-ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Ігор Йосипович Набитович. – Львів, 2009. – 25 с.
8. Николаева О. Современная культура и Православие / О. Николаева. – М. : Прогресс, 1999. – 234 с.
9. Угринович Д. М. Искусство и религия / Д. М. Угринович. – М. : Языки славянской культуры, 1982. – 267 с.
10. Шелюто В. М. Вплив постмодерністського світогляду на процес десакралізації естетики [Електронний ресурс] / В. М. Шелюто. – Режим доступу : www.filisof.com.ua/jornel/M_59/Sheluto.pdf.
11. Якимович А. Культура утраченных различий, или об итогах XX столетия / А. Якимович // Знание – сила. – 1992. – Май-июль. – С. 15–21.
12. Lyotard J. F. Postmodernizm dla dzieci [Электронный ресурс] / J.F.Lyotard. – Режим доступа : www.empik.com > ... > Opracowania ogólne.